

ViHS

Videnscenter for
Handicap, Hjælpemidler og Socialpsykiatri

Inkluderende rammer for døve studerende

Viden og vejledning til ledelse, undervisere og
studievejledere på ungdomsuddannelser

SOCIALSTYRELSEN – VIDEN TIL GAVN

Inkluderende rammer for døve studerende

Viden og vejledning til ledelse, undervisere og studievejledere på ungdomsuddannelser

Kolofon

Titel:

Inkluderende rammer for døve studerende
Viden og vejledning til ledelse, undervisere og studievejledere på
ungdomsuddannelser

Copyright © 2012

Videnscenter for Handicap, Hjælpe midler og Socialpsykiatri

Udgivet af:

Videnscenter for Handicap, Hjælpe midler og Socialpsykiatri, 2012
1. udgave, 1. oplag

Trykt udgave: ISBN 978-87-92905-07-9

Elektronisk udgave: ISBN 978-87-92905-08-6

Forfattere:

Connie Cramer Jensen, Mona Kjærskov Jensen, Hanne Rasmussen

Redaktion:

Connie Cramer Jensen og Marie Herholdt Jørgensen

Layout: 4PLUS4

Foto: Alle fotos viser modeller

Tryk: Rosendahls Schultz Grafisk A/S

Videnscenter for Handicap, Hjælpe midler og Socialpsykiatri
Landemærket 9
1119 København K

Faghæftet kan bestilles via
www.socialstyrelsen.dk

Videnscenter for Handicap, Hjælpe midler og Socialpsykiatri

Videnscenter for Handicap, Hjælpe midler og Socialpsykiatri er en enhed i Socialstyrelsen, Socialministeriet. Videnscentrets opgave er at udvikle, indsamle, bearbejde og formidle viden om handicap, hjælpe midler og socialpsykiatri med henblik på at bistå kommuner, regionale og private tilbud med udvikling og kvalificering af de lokalt forankrede rådgivnings- og vejledningstilbud.

Der skal være samme fokus på mig som på andre elever. Nogle gange skal der være ekstra hensyn fordi man er døv. For meget fokus – i en god mening – bliver nemt negativ. For lidt og for meget – det er en balance.

Døv studerende

Indholdsfortegnelse

Forord: Inkluderende rammer for døve studerende	6
Viden og vilje	8
Viden og erfaring	8
Samarbejde om overgangen til ungdomsuddannelse	9
Aftaler om tolkebestilling	10
Overvejelser om kontaktperson	10
Underviseren skaber rammerne	12
Nyt landskab med kommunikative udfordringer	12
Døve studerende	14
Første undervisningsdag	14
Valg af undervisningsmateriale	15
Særlig opmærksomhed ved fremmedsprogsundervisning	16
Peg først - tal bagefter	16
Vær opmærksom på forsinkede kommentarer	16
Hold pauser	17
Gruppearbejde og læsegrupper	17
Varsl skemaændringer i god tid	18
Undgå isolation	19
Engagér studiekammeraterne	20
Tolken muliggør deltagelse	22
Tegnsprog og tolkning	22
Samarbejde mellem underviser og tegnsprogstolk	22
Tolken er der for alle	23
Hvis tolken ikke kommer	24

Studievejlederen er en vigtig samarbejdspartner	26
Fast kontaktperson	26
Bestilling og aflysning af tolk	27
Information så tidligt som muligt	28
Støttemuligheder under uddannelse	30
Tegnsprogstolk	31
Skrivetolk	31
Ekstra timer og speciel tilrettelagt studiestøtte	31
Sekretærbistand	32
Dispensation i forbindelse med eksamen	32
Tekniske hjælpemidler	33
Fakta om døvhed	34
Her finder du mere viden	36
Lovgrundlag og vejledninger	38

Inkluderende rammer for døve studerende

Døve studerende er meget forskellige. De har derfor også forskellige muligheder i forhold til at vælge uddannelsesretning, og i den forbindelse forskellige behov for specialpædagogisk støtte og hensyn på en ungdomsuddannelse. Døve studerende er udfordrede på en række områder når de skal begynde, deltage i og gennemføre en ungdomsuddannelse.

Dette faghæfte har til formål at understøtte faglig og social inkludering af døve studerende som bruger tegnsprogstolk på en ungdomsuddannelse.

Baggrunden for udgivelsen af faghæftet er, at undersøgelser¹ og dialog med en række fagfolk og unge² peger på, at de færreste uddannelsessteder har viden

og/eller politikker om hvordan de kan arbejde med at inkludere døve i undervisningsmiljøet. Den manglende viden resulterer i, at mange døve studerende har oplevelser af at være udelukket fra det sociale, såvel som det faglige, fællesskab på uddannelserne.

Faghæftet er målrettet undervisere, studievejledere, ledelse og administration på ungdomsuddannelser, og indeholder viden og vejledning til arbejdet med at skabe inkluderende rammer for døve studerende.

Tak til de unge døve som har deltaget i vores interviews og delt deres erfaringer med os. Tak til Danske Døves Ungdomsforbund og alle de fagfolk, som har kva-

1 Jensen, Mona Kjærskov & Rasmussen, Hanne (2008) "Når man ikke kan høre, kan man så heller ikke høre til?". Masterprojekt i Specialpædagogik, DPU. "Vi er jo ikke en del af universiteternes bevidsthed"(2008) Danske studerendes Fælles Råd. Center for ligebehandling. Årsberetning 2007 & 2002 "Unge handicappedes overgang fra folkeskole til ungdomsuddannelse".

2 Der er gennemført en række interviews med fagfolk, unge døve, DDU, samt fokusgruppeinterview med undervisere, studievejledere, tolke og døvekonsulenter.

lificeret faghæftet med deres viden, perspektiver og erfaringer. Tak til Ministeriet for Børn og Undervisning, Kvalitets- og tilsynsstyrelsen, Kontoret for specialpædagogisk støtte, som har haft faghæftet i høring.

Vi håber, at dette faghæfte kan inspirere til, at ungdomsuddannelser kan skabe læringsmiljøer, der inkluderer unge døve.

Mona Kjærskov Jensen
Audiologopæd, Institut for Kommunikation og Handicap (Aarhus)

Hanne Rasmussen
Audiologopæd, Institut for Kommunikation og Handicap (Aarhus)

Connie Cramer Jensen
Faglig konsulent, Videnscenter for Handicap, Hjælpemidler og Socialpsykiatri, Socialstyrelsen

Viden og vilje

Inkludering af døve på ungdomsuddannelser forudsætter vilje og viden hos døve, med-studerende, undervisere, studievejledere og uddannelsesstedernes ledelse. Det er vigtigt at pointere, at det er ledelsen, der skaber forudsætningerne. Det er ikke nødvendigvis let, men det kan lade sig gøre, hvis det besværlige, det mulige og det realistiske beskrives og italesættes.

Hvis den øverste ledelse på uddannelsesstedet bakker op, så kan tingene ændres.

Danske Døves Ungdomsforbund

En studievejleder med god erfaring med at inkludere døve fortæller: ”Vi har haft døve elever i 10 år. I det daglige reflekterer man ikke over at vi har døve elever. De døve deltager aktivt i skolens liv. Det er meget positivt, at de er en del af det sociale liv på skolen. Vi havde en elev, der savnede familien, så han flyttede tilbage og skiftede skole. På den nye skole havde de ikke erfaringer med døve, og vi blev sådan lidt mentor i den sammenhæng, i forhold til hvad de kunne gøre og søge. Der er mange ting, men når man sidder i det, tænker man ikke over det.”

Vellykket inklusion forudsætter at

- Uddannelsesstedet tror på det og vil det
- Ledelsen skaber gode forudsætninger
- Studievejledere kender støtte- og tilskudsmuligheder
- Undervisere har viden og går forrest med inkluderende hensyn og tiltag
- Medstuderende er åbne overfor nye kommunikationsformer
- Unge døve tilegner sig viden om vilkår og krav på en ungdomsuddannelse, og har mod på kontakt til hørende medstuderende.

■ Viden og erfaring

Er det første gang en ungdomsuddannelse skal modtage døve studerende, har man sandsynligvis ikke viden om hvad det indebærer, hverken administrativt eller pædagogisk. Nye undervisere af en klasse med døve studerende kan undgå en del usikkerhed og begynderfejl, hvis ledelsen på uddannelsesstedet er opmærksomme på, at information og viden fra de undervisere, der eventuelt har erfaring med undervisning af døve studerende, videregives til nye undervisere.

Den manglende viden om eksempelvis brug af tolk, administrative konsekvenser, den daglige undervisning, støtte- og tilskudsmuligheder m.v. kan indhentes, fx ved at

- kontakte Kontoret for specialpædagogisk støtte³
- kontakte et andet uddannelsessted, som har erfaringer med døve studerende
- kontakte døvekonsulenter som er ansat ved Center for Døve⁴.

■ Samarbejde om overgangen til ungdomsuddannelse

Ungdommens Uddannelsesvejledning og grundskolen har et særligt ansvar for at igangsætte en proces, der sikrer en god overgang fra grundskole til ungdoms-

- Indhent viden
- Samarbejd om overgangen fra grundskole til ungdomsuddannelse
- Indgå skriftlige samarbejdsaftaler om tolkebestilling

dannelse⁵. Det betyder blandt andet at den enkelte døve studerendes uddannelsesplan, dels fungerer som ansøgnings-skema til ungdomsuddannelsen, og dels fungerer som et vigtigt redskab til overlevering af viden om hvilken vejledning, støtte og hjælpemidler den studerende har fået tidligere. Den studerende, UU-vejlederen og grundskolen kan således i

3 Kvalitets- og tilsynsstyrelsen, Ministeriet for Børn og Undervisning.

4 Et landsdækkende tilbud med specialviden om døve og døvblindes særlige vilkår www.cfd.dk

5 I henhold til "Vejledning om kommuners og uddannelsesinstitutioners samarbejde om iværksættelse af specialpædagogisk støtte i ungdomsuddannelserne". April 2011.

Min skole har spurgt andre studiesteder, og hørt deres anbefalinger. Så det var på plads fra starten. De havde ikke haft døve før, så de forhørte sig andre steder. Det er vigtigt – at udveksle erfaringer.

Døv studerende

uddannelsesplanen videregive eventuelle overvejelser om behov for støtte i ungdomsuddannelsen. Uddannelsesstedet har derefter ansvar for og pligt til at sørge for, at døve studerende får den rette støtte til at gennemføre ungdomsuddannelsen.

Ofte vil en døvekonsulent eller en vejleder fra grundskolen også kunne bidrage med vigtig viden i forbindelse med døve studerendes overgang fra grundskole til ungdomsuddannelse.

■ Aftaler om tolkebestilling

Det er vigtigt, at der på uddannelsesstedet indgås klare aftaler om hvem der gør hvad i forbindelse med bestilling og aflysning af tegnsprogstolk⁶. Det er studievejlederens ansvar at der bliver lavet en aftale med den studerende, og det er den studerendes ansvar at kontakte studievejlederen, når han/hun er optaget på uddannelsen.

Overordnet er det således den studerende og studievejlederen på ungdomsuddannelsen der har et fælles ansvar for at aftale hvem der gør hvad. Aftalen kan med fordel skrives ned og sendes til den valgte tolkeleverandør.

Ansvar for tolkebestillinger er derfor delt mellem den studerende og studievejlederen på skolen, men det kan være svært for den studerende at overskue koordineringsopgaven. På nogle uddannelsessteder er det skolens administrationskontor eller studievejlederen, der sørger for bestilling og aflysning, mens det andre steder er den studerende (læs mere i afsnittet Tolken muliggør deltagelse).

■ Overvejelser om kontaktperson

For døve studerende er det sandsynligt, at der både i begyndelsen og undervejs i studiet vil opstå udfordringer af forskellig art som kræver intervention. Det kan være i forbindelse med den faglige formidling via tolk, ændrede behov for støtte, behov for dispensation ved eksamen m.v. Det er derfor hensigtsmæssigt, at ledelsen bakker op om, at døve studerende får tilknyttet en fast kontaktperson på uddan-

6 Uddannelsesstyrelsens vejledninger kan findes på www.spsu.dk

nelsen, som den døve kan rette henvendelse til. Oftest vil det være nærliggende, at det er studievejlederen, der varetager funktionen.

Gennem SPS ordningen kan der bevilges tolk til

- Undervisning
- Vejledning og møder undervejs i og med relevans for studiet
- Instruktioner og møder under praktikophold
- Det faglige indhold på studieture

Døve studerende kan ikke ansøge via SPS ordningen om tolketimer til det sociale indhold på studieture.

Underviseren skaber rammerne

Når man som underviser får en døv studerende i klassen, vil tilrettelæggelse af undervisningen kræve en række nye overvejelser. Det vil også være nyt for de fleste af klassekammeraterne, der må finde og anvende andre kommunikationsmåder, end de har været vant til.

Jeg var usikker i starten...
Man tænker ikke meget
over det (efterhånden)...
Vi har jo snakket meget
om det på vores skole.

Underviser

I den følgende tekst fremhæves en række anbefalinger og praktiske tips til at skabe inkluderende rammer for undervisning, hvor døve studerende deltager.

Som ny underviser for en døv studerende, vil der dukke mange udfordringer op, som kræver refleksioner over, og måske nytænkning af, egen praksis. Generelt skal døve studerende behandles på lige fod med andre studerende, og alligevel har de brug for noget særligt, da deres forudsætninger og vilkår for at deltage i undervisningen er anderledes end de øvrige studerendes. Det kan derfor anbefales, at man søger information og viden hos andre, som tidligere har undervist døve. Det kan være internt på egen undervis-

ningsinstitution, eller eksternt på andre uddannelsessteder med erfaring i denne elevgruppe. De vil kunne bidrage med viden og praktiske tips til undervisningen⁷.

■ Nyt landskab med kommunikative udfordringer

Mange døve studerende har som børn modtaget undervisning i små segregerede undervisningsmiljøer, hvor undervisere og klassekammerater alle kommunikerede på tegnsprog. Ungdomsuddannelsen kan derfor være det første møde med et undervisningsmiljø, hvor undervisningen på mange måder adskiller sig fra det, de har været vant til. Det er nyt at skulle modtage undervisning gennem en tegnsprogstolk. Det er nyt ikke at kunne kommunikere direkte med undervisere og kammerater. Det er nyt at skulle indgå i et større undervisningsmiljø.

Der er forskel på, hvordan døve studerende oplever og håndterer mødet med ungdomsuddannelsen. Nogle døve beskriver

⁷ Se afsnittet Her finder du mere viden

Lærere skal have information om, at der er en døv og en tolk i klassen inden undervisningen starter, så man undgår at læreren bliver usikker over for situationen. Hvis læreren er usikker, smitter det af på mig. Så bliver jeg også usikker.

Døv studerende

starten på en ungdomsuddannelse som en chokstart, fordi alt er nyt og anderledes, og andre beskriver, at starten kan virke som hvedebrødsdage, fordi de øvrige studerende synes, de døve er spændende i starten, men derefter opfatter dem som lidt besværlige.

Det kan være svært for døve studerende at blive en del af fællesskabet på ungdomsuddannelsen på grund af de kommunikative barrierer. Det er derfor vigtigt, at man som underviser støtter op om og opfordrer døve og øvrige studerende til at overvinde barriererne.

Som underviser kan man eksempelvis arbejde med at nedbryde barriererne ved at

- give den døve mulighed for selv – eller få en anden til – at fortælle lidt om tegnsprog og døvekultur
- tegnsprogstolken fortæller, hvordan tolkningen foregår, og hvordan tolken kan bruges
- opfordre til at døve deler håndalfabetkort ud
- tage initiativ til at øvrige studerende og undervisere får et kort kursus i tegnsprog
- opfordre de studerende til at bruge sms og FaceBook til at kommunikere med i pauserne.

Min lærer havde haft en døv før mig og ville gerne have at jeg lige stillede mig op og præsenterede mig selv og hvordan vi (døve og hørende) kunne kommunikere. Det var lidt svært, men også rigtig godt, fordi det betød, at det var lettere bagefter i forhold til for eksempel gruppearbejde.

Danske Døves Ungdomsforbund

■ Døve studerende

Døve har lige så forskellige forudsætninger for at gennemføre en ungdomsuddannelse som hørende. Alligevel er der en række områder som kan være alment gældende for døve studerende.

Langt de fleste døve studerende beretter om en utrolig træthed i studiets første 3 måneder. De oplever at det er anstrengende at skulle se på tolken og ikke kunne følge underviserens og de øvrige studerendes mimik, og at skulle navigere i en ny faglig og social sammenhæng med kommunikative udfordringer.

Det har en særlig betydning, at dansk er døves andetsprog. Tegnsprog er deres første sprog, og dansk er således tilegnet gennem skriftsproglæsning. Det betyder, at nogle døve oftere end deres hørende medstuderende har dansksproglige grammatiske og syntaktiske fejl i deres skriftlige arbejde, idet dansk og tegnsprog opbygges forskelligt. Endelig kan nogle døves viden om samfundsmæssige områder forekomme mangelfuld, hvilket kan forklares med, at de ikke på samme måde som hørende har adgang til de gratis og auditive informationer som omgiver os i dagligdagen. Det kræver en bevidst indsats fra døve selv, at opsøge informationerne og det kan ligeledes medføre en øget læsemængde i fritiden i bestræbelsen på at være up to date med undervisningsindhold.

■ Første undervisningsdag

Når de studerende møder første undervisningsdag, er en præsentationsrunde ofte en naturlig del af dagen. Den traditionelle

Det er vigtigt at læreren ser mig – at han accepterer mig – at han kender mig og vi har et godt samarbejde. Jeg skal ikke behandles specielt. Han skal tage hensyn til tolkens arbejdsbetingelser.

Døv studerende

navneleg, hvor de studerendes navne gentages, er svært at gennemføre via tolk. Derfor er det vigtigt at man som underviser overvejer, om der kan anvendes andre former for præsentationsrunder.

To studerende fortæller:

”Det var hårdt (de første dage) – jeg var alene – alle gloede på mig og tolken. Efterhånden gik det bedre og bedre – men i starten var det hårdt. De så på mig som om jeg var mærkelig.”

Og:

”Læreren præsenterede mig og tolken med det samme. Og det var fint. Der var intet socialt den første dag, men det kom senere.”

Vær opmærksom på at søge ekstra timer via SPS-ordningen inden skolestart.

www.spsu.dk

■ Valg af undervisningsmateriale

Det er vigtigt, at man som underviser, sørger for at film, videosekvenser, reklamer og andre lydfiler indeholder undertekster, eller har en tilhørende udskreven tekst, så den døve studerende kan deltage i undervisningen. Hvis der vises en dansk film uden undertekster, så undlad at slukke lyset, så den døve kan se tegnsprogstolken.

Man kan også med fordel uddele kopier og fremsende power points til tolken/tolkfirmaet inden undervisningen, idet det giver tolken bedre forudsætninger for at tolke undervisningen.

To studerende fortæller om deres erfaring med undervisningsmaterialet:

”Det er rart når læreren udleverer skriftligt materiale, så jeg kan udveksle tegn med tolken. Det giver en gensidig fordel – bedre aflæsning begge veje. Det skriftlige giver bedre mulighed for mig at deltage aktivt og stille spørgsmål i timerne.”

Og:

”Når underviseren giver materiale til tolken inden undervisningen, så tolken ikke skal vende sig frem og tilbage mod tavlen, hvis der skal staves en teori, et svært ord

Der skal være samme fokus på mig som på andre elever. Nogle gange skal der være ekstra hensyn fordi man er døv. For meget fokus – i en god mening – bliver nemt negativ. For lidt og for meget – det er en balance.

Døv studerende

eller et navn. Hvis tolken har papirer, så fungerer det perfekt – så glider det uden afbrydelser. Det betyder meget for mig.”

■ Særlig opmærksomhed ved fremmedsprogsundervisning

Døve studerende kan ikke få udbytte af fremmedsprogsundervisning via tegnsprogstolk, idet tolken oversætter alt mundtlig kommunikation til dansk tegnsprog. Derudover vil døve ikke kunne gennemføre en mundtlig eksamen i traditionel forstand.

Fremmedsprogsundervisning skal derfor planlægges som segregeret undervisning i form af enkeltundervisning eller i mindre grupper med andre døve, skriftlig dialog via pc. Alternativt vil enkelte døve studerende kunne få glæde af anvendelsen af skrivetolk i den almindelige klasseundervisning (læs mere under afsnittet om tolkning).

■ Peg først – tal bagefter

Døve studerendes er blik primært rettet mod tegnsprogstolken. Det betyder, at

det kan være svært for døve at følge med, når en underviser taler og peger på tavlen samtidigt. Det anbefales derfor, at man som underviser så vidt muligt peger først – og taler bagefter (eller omvendt). Det vil også være hensigtsmæssigt, at skrive faglige udtryk på tavlen, så tolken kan pege, og de studerende kan få den visuelle støtte til fagtermen. Generelt er det en god ide at tale i et roligt tempo og så vidt muligt undgå at springe fra emne til emne.

■ Vær opmærksom på forsinkede kommentarer

I klassediskussioner og diskussioner i øvrigt er det vigtigt at huske, at kommunikationen via tegnsprogstolk er forskudt. Det betyder at døve studerendes kommentarer kan virke forsinkede i forhold til diskussionens indhold. Det er meget forskelligt, om og i så fald hvilken form for støtte fra underviseren døve studerende ønsker, når det handler om muligheden for at komme til orde i diskussionerne. Det er derfor vigtigt, at underviseren afklarer med de døve studerende om de vil spørges uopfordret eller selv vil markere, og melde sig på banen.

■ Hold pauser

Tegnsprogstolkning er simultantolkning og kræver stor koncentration både fra tegnsprogstolken og tolkebrugeren. Derfor anbefales det, at der holdes jævnlige pauser. Afhængig af undervisningens flow anbefales pauser hver 45-60 min. Der kan også være behov for tolkeskift undervejs i undervisningen. En repræsentant for Danske Døves Ungdomsforbund siger: ”90 minutters undervisning er lang tid. Ofte bliver de andre studerende glade, når tolken beder om pause.”

■ Gruppearbejde og læsegrupper

Gruppearbejde kan være særligt udfordrende for døve studerende. Der kan være risiko for at døve bliver fravalgt af de øvrige studerende, fordi det er uvant og kan virke besværligt fx at kommunikere gennem tolken. Det anbefales derfor, at du som underviser sammensætter grupper, som skal samarbejde i en given periode, således at eventuel usikkerhed og barrierer nedbrydes.

Tolken er lidt bagefter – for der er en tidsforskydning i tolkningen – så kommer man for sent i en diskussion og føler sig dum.

Døv studerende

Døve misser også noget, hvis underviseren står og peger og snakker samtidig, fordi døve skal se på tolken.

Danske Døves Ungdomsforbund

Døve studerende fortæller om deres oplevelser med gruppearbejde:

”Gruppearbejde var svært. De hørende kunne ikke finde ud af at bruge tolken. De kunne ikke vente på tolken – havde ingen tålmodighed. Det ville være rart med faste grupper.”

”Nogle fra min klasse er glade for det. De føler at der er en fast plan. Jeg bruger kun en tolk til gruppearbejde. Ellers føles det for voldsomt.”

”Gruppearbejde giver udbytte i forbindelse med diskussioner, men det er svært at nå at reagere og bidrage. I min gruppe har vi aftalt at vi taler enkeltvis og at jeg gerne må afbryde de andre. Det er selvfølgelig svært. De sidder og bliver lidt utålmodige.”

Praksiserfaringer viser, at nogle medstuderende oplever det som en fordel at være i gruppe med døve studerende. Det kan skyldes at gruppen bliver nødt til at arbejde mere disciplineret, da tolken kun er bestilt for et vist antal timer, hvilket

medfører at spildtid minimeres og at møder og andre aftaler nøje overholdes. Der er også set eksempler på at de studerende sammenligner og deler noter efter undervisningen, hvilket også kommer døve til gode, da døve ikke kan tage noter og samtidig kigge på tegnsprogstolken.

Ifølge en underviser er det vigtigt, at det fungerer godt socialt i klassen for at gruppearbejdet skal lykkes: ”Jeg har hørt om steder hvor døve aldrig deltager i gruppearbejde, men sidder alene med en tolk, og det er jo ikke i orden. Man kan jo i en gruppe aftale hvem der tager noter og dele noter, det har vi arbejdet med før.”

Anderledes er det i læsegrupper, hvor det kan være svært for underviseren at præge gruppens sammensætningen. Vær opmærksom på, at døve studerende ikke isolerer sig, og opfordr dem til at deltage i en læsestudiegruppe.

■ Varsl skemaændringer i god tid

Tegnsprogstolken er bestilt lang tid i forvejen, og døve studerende har derfor

ikke samme fleksibilitet som de øvrige studerende. Aflysninger, udskydelser eller andre skemaændringer bør derfor varsles i god tid til den døve studerende såvel som til tolken (se mere under Tolken muliggør deltagelse).

En studievejleder fortæller at ”hos os er det en sekretær, der holder styr på det med tolkene. Hvis der er skemaændringer eller sygdom er det deres (sekretærens) ansvar at give besked til tolken. De sender jo også undervisningsplaner ind til tolkefirmaet.”

■ Undgå isolation

Nogle døve søger sammen på ungdomsuddannelsen, mens andre vil være den eneste døve på en ungdomsuddannelse. Der er forskellige udfordringer og erfaringer knyttet dertil.

Generelt viser erfaringerne, at de fleste døve studerende klarer sig bedst ved gruppeinklusion. Når flere døve er samlet på en ungdomsuddannelse, gennemfører de i

Se www.tegnsprog.dk og www.streetsigners.dk, hvor der er mulighed for at lære tegn for mode, bynavne eller lignende.

højere grad uddannelsen og er mindre afhængige af personlig robusthed, mod, vilje og kontakt med de øvrige studerende.

Når flere døve studerende er samlet på en uddannelse, har de et fællesskab med andre døve. De kan støtte hinanden, dele erfaringer og slappe af i kommunikationen. Det er dog vigtigt at være opmærksom på, at døve ikke isolerer sig i grupper. En risiko der til dels kan imødekommes ved at stille krav om at blande de studerende i forbindelse med gruppearbejde.

Det kræver en særlig robusthed af døve studerende, og velvilje hos medstude-

rende, når den døde er den eneste døde på uddannelsen. Den døde skal *ville* og have *mod* på kontakt med de øvrige studerende og der er måske også i højere grad brug for, at medstuderende lærer nogle tegn. Når medstuderende og undervisere kan nogle tegn, letter det kommunikationen og øger muligheden for, at den døde kan inkluderes i studieture, gruppearbejde og sociale aktiviteter.

■ Engager studiekammeraterne

Det tager tid at skabe et fællesskab, og det kræver vilje og vedholdenhed fra alle parter. Uanset om der er en eller flere døde studerende på ungdomsuddannelsen, er der brug for at engagere medstuderende i fællesskabet og arbejdet med at skabe inkluderende undervisningsmiljøer. Det er derfor vigtigt, at medstuderende får viden om hvordan kommunikationsbarrierer i mødet med døde, kan overvindes.

Medstuderende har brug for at vide, hvordan tolken kan bruges. De har brug for at

vide at de kan bruge sms, chat eller papir og blyant. De kan lære lidt tegn gennem et kort basiskursus eller ved at gå på nettet. Endelig kan de bede den døde studerende om at lære dem nogle tegn. En døv studerende udtaler. ”De andre skal vide, at hvis man som døv ikke siger noget i klassen, så er det ikke fordi man er dum – man har bare fokus på tolken. Jeg har prøvet sådanne misforståelser.”

En af de måder der kan arbejdes med at skabe inkluderende rammer og engagere medstuderende, er tillige at afsætte tid til et fælles kursus med basisundervisning i tegnsprog. Et kort introducerende kursus målrettet klassekammerater og undervisere, vil betyde at der skabes større forståelse mellem døde, medstuderende og undervisere. Kommunikationen vil blive lettere og mindre sårbar – også når tolken ikke er til stede. En underviser fortæller: ”...en af de ting, hvor vi pludselig mærkede at der skete noget, det var da klassen fik tilbud om kursus i tegnsprog. Det var ikke alle i klassen – for der var

Når medstuderende og undervisere kan nogle tegn, letter det kommunikationen og øger muligheden for, at den døde kan inkluderes i studieture, gruppearbejde og sociale aktiviteter.

nogle der havde valgfag. Men der var en mindre gruppe – en god håndfuld – der pludselig kunne kommunikere med ham (den døve). Det lettede det hele. Det lettede gruppearbejdet, studieturen. Det der med at når dagens program var overstået, så var der ikke nogen diskussion om han skulle med, det skulle han selvfølgelig. Det handler selvfølgelig også om den døve og hans personlighed. At han vil og har mod på at kaste sig ud i det sociale. Men da jeg vendte det med de andre lærere om hvornår det var, at det vendte... jamen det var faktisk der, hvor klassekammeraterne kunne være medspillere.”

Det var en hård start, da man kun får tolk til det faglige og ikke det sociale.

Døv studerende

Tolken muliggør deltagelse

Med døve studerende i klassen bliver tegnsprogstolken en nødvendig og central del af den faglige og sociale inkludering, idet tolken fungerer som døves ører og stemme både i undervisningen og i studievejledningen.

Hvis man ikke forstår indholdet i tolkningen – altså hvis tolken ikke ved hvad det handler om, så er det svært at tolke. Der kan være mange fagtermer, paragraffer etc. Hvis tolken kan forberede sig og undersøge inden undervisningen, så bliver formidlingen bedre. Hvis der mangler tegn, så kan man mødes inden undervisningen så det kan aftales og så vil man få mere ud af undervisningen.

Danske Døves Ungdomsforbund

■ Tegnsprog og tolkning

Tegnsprog er et visuelt sprog. Hænderne udfører tegn suppleret med mundbevægelser. Desuden indgår øjenbevægelser, ansigtsmimik, krops- og hovedbevægelser som vigtige elementer i tegnsproget. Dansk tegnsprog er et selvstændigt sprog med egne grammatiske regler og er dermed forskelligt fra både dansk talesprog og andre nationale tegnsprog.

Tegnsprogstolkningen fungerer som bindeled i kommunikationen mellem døve studerende, øvrige studerende og undervisere.

■ Samarbejde mellem undervisere og tegnsprogstolk

For at tolken kan levere så korrekt og præcis en tolkning som muligt, forudsættes et godt samarbejde mellem undervisere og tolk. Optimalt har tolken adgang til materialer på forhånd, så som power points, hand-outs og lignende i god tid inden undervisningens start, så tolken kan forberede indholdet i tolkningen og afklare eventuelle fagudtryk inden undervisningen. Ligeledes kan det være en god idé at give tolkene adgang til skolens intranet,

så de selv kan holde sig orienteret om materialer og skemaændringer. Endelig anbefales det, at undervisere og tolke etablerer en dialog om samarbejdet, og løbende evaluerer og afstemmer forventninger til samarbejdet.

En døv studerende fortæller, at det er en god oplevelse, ”når læreren er god til at samarbejde med tolken og hurtigt kan levere ekstra forklaringer, hvis tolken har brug for det, og en lærer som udnytter tavlen 100 %.”

En repræsentant fra Danske Døves Ungdomsforbund siger at, ”det er vigtigt, at det bliver klart for underviseren *hvor* stor en proces det er, når alt går gennem tolken. Det handler om materialer, kemi mellem tolk og elev, osv. Det er en kompliceret proces.” En studerende uddyber: ”Jeg har oplevet at min tolk altid går op og hilser på eventuelle nye undervisere inden start. Men måske skulle det være endnu før. Måske kan man efter første lektion evaluere og aftale hvad man kan gøre med materialer osv. Fremover.”

■ Tolken er der for alle

Tolkning kræver øjenkontakt mellem den døve og tolken. Derfor er det vigtigt, at tolken sidder over for de døve studerende. Samtidig skal tolken kunne høre underviserens tale klart og tydeligt. Klassen vil derfor opleve, at tolken ind imellem bevæger sig rundt i lokalet for at følge underviseren. Tolken tolker ikke kun underviserens tale, men tolker ligeledes kommentarer og spørgsmål fra de øvrige studerende. Tolkningen sker simultant fra dansk talesprog til tegnsprog – og omvendt. Undervisere og studerende kan tale i almindeligt taletempo og der tolkes i overensstemmelse med ordvalg, stil og sprogbrug.

Optimalt har tolken adgang til materialer på forhånd.

Når man underviser med tolk for første gang, kan man være usikker på, hvad der kan forventes af tolken. Tolken fungerer som tidligere nævnt som et bindeled mellem døve studerende og det auditive undervisningsmiljø, og det er vigtigt at have for øje, at tolken ikke er en støtteperson for den studerende eller for underviseren. Tolken er neutral og tolker det talte. Tolken giver ikke uddybende forklaringer, eller hjælp til undervisningens indhold.

En underviser fortæller om sin oplevelse med tolk: ”Jeg kan huske, da vi for tre år siden skulle have en døv elev. Da havde vi besøg af en tolk. Der blev stillet nogle spilleregler op. Efterhånden fungerer det rigtig godt, det der med at huske at tolken også skal have kopier. Men det kan være lidt svært hvis man ikke på forhånd ved hvilken tolk der kommer, så må man sende power points til bureauet. Det kan være en udfordring for os undervisere at være på forkant. Men det er helt rart, når vi er det. Man er simpelthen nødt til at gennemtænke sin undervisning. Tolkene har også været gode til at komme op og sige hvad der kunne gøres bedre. Dialogen er vigtig.”

■ Hvis tolken ikke kommer

Der vil opstå situationer, hvor tolken ikke møder op, og hvad gør man så? Generelt er døve dygtige til at mundaf-læse, men man kan ikke forvente, at døve studerende får fuldt udbytte af undervisningen, når tolken ikke er til stede. Alligevel kan man som underviser prøve at imødekomme situationen så godt som muligt ved at:

- sørge for at lyset falder på ansigt og hænder
- tale tydeligt
- skrive væsentlige begreber på tavlen
- have ekstra materiale til selvstændigt skriftligt arbejde

Når man snakker med døve kan man desuden anvende iPad, computer, mobil eller papir og blyant. Det anbefales at underviseren kort samler op på væsentlige dele af undervisningen, når tolken er tilbage igen.

Min rolle som tolk er at formidle ikke kun ord, men også stemninger eller hvis der er nogen der taler i baggrunden – noget man ville have hørt hvis man var hørende.

Tolk

Studievejlederen er en vigtig samarbejdspartner

For døve studerende er det sandsynligt, at der både i begyndelsen og undervejs i studiet opleves udfordringer af forskellig art. Det kan være i forbindelse med den faglige formidling via tolk, ændrede behov i forhold til støttemuligheder, eksamensforløb og eventuelle dispensationer, m.v.

Det er rart at kunne kontakte en studievejleder eller lærer via sms eller mail, så man kan få svar, rådgivning og vejledning direkte og hurtigt.

Døv studerende

■ Fast kontaktperson

Det kan anbefales, at uddannelsesstedet aftaler at en fast kontaktperson tilknyttes den enkelte døve studerende. Oftest vil det være nærliggende, at det er studievejlederen eller en underviser der fungerer som kontaktperson for den døve studerende. En döv studerende fortæller om sin oplevelse med studievejlederen som fast kontaktperson: ”Jeg snakker med studievejleder om skolen, eksamen og så videre, og får hurtigt svar. Hun har ansvar for studerende med handicap. Hun ved ikke alt, men hun ved lidt om for eksempel tolkning. Hun guider mig, og ved hvem jeg kan kontakte – jeg føler mig tryk. Det er rigtig godt, at skolen har denne person, som jeg kan kontakte.”

Der er forskellige erfaringer med hvem der varetager funktionen som fast kontaktperson og hvad funktionen indebærer. På nogle studiesteder er det eksempelvis en sekretær der koordinerer og kommunikerer med tolkefirmaet (bestilling, bevillinger, aflysning af timer etc.). Når unge døve er fyldt 18 år, skal de oftest

selv tage ansvar for eksempelvis bestilling af tolk, men det er fortsat vigtigt at døve studerende har et tæt samarbejde med studievejlederen om andre studiemæssige forhold.

■ Bestilling og aflysning af tolk

Det fremhæves blandt andet i vejledningen til bekendtgørelsen, at det er studievejlederens ansvar at lave aftaler med den studerende om hvem der gør hvad i forhold til bestilling og aflysning af tolkebistand (se afsnittet Tolken muliggør deltagelse).

Det anbefales at der indgås en skriftlig aftale om hvem der gør hvad, som efterfølgende sendes til tolkefirmaet⁸.

Især for studerende på ungdomsuddannelserne kan det være overvældende at skulle stå for koordineringsarbejdet med

Der skal ansøges om tolketimer gennem SPS ordningen hvert halve år. Hvis tolketimerne er ved at være opbrugt, skal der ansøges på ny. Tolkefirmaerne har til opgave at gøre ungdomsuddannelserne opmærksomme på, når en tolkebevilling er ved at være opbrugt.

hensyn til bestilling og aflysning af tolk. Som studievejleder kan du bakke op om koordineringsarbejdet, ved blandt andet at sende den studerendes skema til den valgte tolkeleverandør.

8 Se vejledninger på www.spsu.dk

Det er en fordel, at de ved mere om hvordan de kontakter en, hvordan tolkning fungerer.

Døv studerende

■ Information så tidligt som muligt

Som studievejleder kan man bakke op om, at der gives de nødvendige informationer til både undervisere, medstuderende og døve studerende.

Det er særlig vigtigt med en informationsindsats målrettet undervisere og studerende, ved studiestart, eller så tidligt som muligt. Informationen kan med fordel handle om tegnsprogstolkning, og gode erfaringer omkring samarbejde. Informationen bør gives både i klassen og underviserteam. Nogle tolkefirmaer har erfaringer med at tilbyde dette: ”Vi tilbyder at sende en informant ud ved studiestart med henblik på at fortælle om det at være døv, bruge tegnsprogstolk og hvad det kræver, vores erfaringer med hvad der fungerer bedst i forhold til at samarbejde. Vi informerer både lærerteam og klasserne. Vi kan også undervise i tegn. Vi har sådan nogle postkort med forskellige hverdagstegn.”

Informationen kan være med til at afmystificere døvhed. Nogle døve foretrækker selv at fortælle om det at være døv, brug af tolk m.m., mens andre synes at det er

for svært selv at skulle stille sig op foran nye klassekammerater/medstuderende. En døv studerende beretter: ”Tolkecenteret informerede om brug af tolken, placering, hvordan man kan komme i kontakt med mig, og underviste lidt i tegn. Så er jeg ikke altid afhængig af tolken, vi kan bruge sms, eller skrive sammen. Og de kan sige lidt på tegnsprog - det gør mig glad. Så er jeg ikke så besværlig mere. Det er en fordel at de ved mere om hvordan man kontakter, hvordan tolkning fungerer. I pauserne tidligere følte jeg mig alene – nu tør de kontakte mig.”

Støttemuligheder under uddannelse

De mest anvendte former for specialpædagogisk bistand via SPS ordningen til døve, er tegnsprogstolkning, studiestøttetimer, sekretærhjælp og hjælpemidler.

Ungdomsuddannelserne kan søge Ministeriet for Børn og Undervisning om tilskud til specialpædagogisk bistand til døve studerende. Det er studievejlederen på ungdomsuddannelsen, der indsender ansøgningen.

Den specialpædagogiske støtte tilrettelægges på skolen, i samarbejde med den enkelte døve studerende, med sigte på at døve studerende kan deltage i den almindelige undervisning, i prøver og til eksaminer.

Støtten kan fx indeholde:

- Hjælpemidler og instruktion i brug heraf
- Personlig assistance og sekretærhjælp
- Tegnsprogstolkning og skrivetolkning
- Særligt udformede undervisningsmaterialer
- Støttetimer med henblik på kompensation af handicap eller tilsvarende svære vanskeligheder.

Vi kommer ud på alle uddannelser. Det er en meget kompliceret proces at tolke simultant; først lytte, forstå, oversætte til tegnsprog. Vi får måske nogle fagbøger, og så læser vi overskrifterne og nogle stikord og finder de vigtigste fagbegreber.

Tolk

■ Tegnsprogstolk

Tegnsprogstolkning er en nødvendig bistand til døve studerende. Tegnsprogstolken tolker som tidligere nævnt simultant fra tale til tegn og omvendt og fungerer således som bindeled i kommunikationen mellem døve og hørende på uddannelsen. Tolkningen muliggør døve studerendes deltagelse i uddannelsesforløbet. Der kan bevilges tolketimer til undervisning, vejledning og møder undervejs i og med relevans for uddannelsen, instruktion og møder under praktikforløb, samt til det faglige indhold på studieture.

Der findes tolkefirmaer der har særlig stor erfaring med tolkning på uddannelsessteder (se mere i afsnittet Her finder du mere viden).

■ Skrivetolk

Skrivetolke anvendes oftest af unge med høretab som ikke betragter sig selv som døve. Skrivetolke kan dog bruges som supplerende støtte til døve i undervisningen. Skrivetolken skriver det talte ind på en computer undervejs i en undervisningssituation, og de studerende kan følge teksten på en skærm eller lærred.

Der er nogle studerende som har brug for tegnsprogstolk og andre vil gerne have skrivetolk. Der er variationer.

Danske Døves Ungdomsforbund

■ Ekstra timer og speciel tilrettelagt studiestøtte

Dansk tegnsprog er et selvstændigt sprog med egne grammatiske regler, som er væsensforskellige fra det danske sprogs grammatik. I og med at døve ikke i det daglige hører det talte dansk, kan de heller ikke høre sprogets betoning, nuancer og dobbeltydigheder. Man kan tale om at de ikke får en auditiv indføring i danske sprogregler, men må lære dem udelukkende via skriftsproget – og det medfører en forsinkelse i forhold til hørende. Det samme gør sig gældende i forhold til dansksprogligt ordforråd. Dette kan bl.a. forklare, hvorfor nogle døve studerende har vanskeligheder med at formulere sig korrekt skriftsprogligt på det niveau, der kræves på den valgte uddannelse.

Fagligt tunge, eller sprogligt komplicerede tekster, vil for nogle døve være vanskeligt tilgængelige. Da undervisning foregår via tolk, og faglig sparring med medstuderende ofte er sparsom på grund af kommunikationsbarrieren, kan der være behov for ekstra timer med faglæreren eller på en lektiecafé. Her kan man gennemgå eller samle op på stoffet, kontrollere korrekt forståelse etc. Almindeligvis bevilges timerne som studiestøtte via SPS ordningen.

Specielt tilrettelagt studiestøtte ved tegnsprogskyndige undervisere tilbydes i enkelte kommuner⁹ som specialundervisning, og ikke som specialpædagogisk bistand via SPS ordningen.

9 Finansieret via Lov om Specialundervisning for Voksne.

Vi har også afprøvet en måde, hvor vi fik SPS bevilling til at aflønne en medstuderende for at tage noter.

Studievejleder

■ Sekretærbistand

Når man skal følge undervisning via tegnsprogstolk, kræver det, at øjnene konstant skal være rettet mod tolken. Det er derfor vanskeligt for døve at tage noter undervejs i undervisningen. Døve studerende kan via SPS ordningen ansøge om sekretærbistand gennem studievejlederen. Typisk er det en studiekammerat der aflønnes for at tage noter.

■ Dispensation i forbindelse med eksamen

I god tid inden eksamen kan der søges om forlænget forberedelses- og eksaminations tid. Formidling via tegnsprogstolk tager ekstra tid. Generelt vil tolkeprocessen derfor tage tid fra selve eksaminationen, hvilket resulterer i, at den døve studerende vil have kortere tid til sin rådighed. Såvel studievejleder som den døve studerende selv skal derfor være opmærksom på, at der kan søges om forlænget forberedelses- og eksaminations tid.

■ Tekniske hjælpemidler

Gruppen af døve studerende er som nævnt tidligere ikke en homogen gruppe. Nogle har på grund af enten Cochlear Implantat (se Fakta om døvhed side 34) eller en brugbar hørerest mulighed for at følge undervisningen uden tegnsprogstolk, og i stedet benytte sig af relevant forstærkerudstyr. Hvilken form for teknisk løsning, der skal anvendes (FM-udstyr, teleslyngeanlæg el. lign.) vil være en individuel vurdering.

Tekniske hjælpemidler bevilges via SPS. Studievejlederen eller den studerende anbefales at tage kontakt til døvekonsulenten eller anden specialrådgivning for yderligere vejledning i god tid inden studiestart.

Det er særligt vigtigt det der med at få søgt dispensation til eksamen. Det er ikke alle der får gjort det. Det er ikke alle der ved at de kan gøre det.

Døvekonsulent

Fakta om døvhed

Overordnet kan man tale om to forskellige definitioner af døvhed; man kan definere døvhed i audiologisk forstand eller kulturel forstand. I en audiologisk forståelsesramme betyder døvhed at man mangler hørelsen helt eller at man har så begrænset en hørest, at man ikke kan udnytte hørelsen til at opfatte talesprog. I en kulturel forståelsesramme betyder døvhed blandt andet at man identificerer sig med en gruppe af mennesker, der har tegnsprog som modersmål. Nogle døve betragter sig selv som en sproglig minoritetsgruppe frem for en gruppe med et kommunikationshandicap.

Danske døve har dansk tegnsprog som deres modersmål, og dansk talesprog som andet sprog.

Det skønnes at ca. 100 børn pr. fødselsår har et medfødt dobbeltsidigt høretab. I tilfælde af, at barnet ikke vil kunne profitere tilstrækkeligt af høreapparatbehandling til at udvikle hørelse og udvikle talesprog, vil barnet i dag blive tilbudt behandling med cochlear implantat (CI).

Et CI er en avanceret form for høreapparat, der kan indopereres i øret på personer med høretab, der ikke har udbytte af almindelige høreapparater. CI forstærker ikke lydene som et høreapparat, men omdanner derimod lyden til elektriske impulser, der direkte stimulerer hørenerven. CI giver adgang til de lyde, der er afgørende for at opfatte tale. I praksis betyder det, at børnene med CI har mulighed for at udvikle hørelse og talesprog, og dermed har mulighed for at begå sig i et talesprogs miljø.

Tidligere blev de børn der ikke profiterede tilstrækkeligt af høreapparater tilknyttet centerskoler eller døveskoler, hvor der kunne tilbydes et tegnsprogs miljø. I dag inkluderes langt de fleste børn med et høretab i almenpædagogiske tilbud i talesprogs miljøer.

Man kan godt have nogle forestillinger, men det ville være godt hvis man kunne hente viden om hvad man helt konkret kan gøre i forskellige situationer. Et sted hvor man kan hente erfaringer.

Underviser

Her finder du mere viden

Både studievejledere og undervisere efterspørger systematisk videndeling.

Det ville være rigtig godt hvis de enkelte studiesteder – nye lærere og skoler - kunne kontakte nogen og spørge hvordan man f.eks. kan bruge sekretærbistanden m.v. Det ville være oplagt! Det er sådan lidt tilfældigt hvad man gør i dag.

Studievejleder

Her kan du finde webadresser på steder, det er muligt at finde mere viden om inklusion af døve på ungdomsuddannelser.

Videnscenter for Handicap, Hjælpemidler og Socialpsykiatri, Socialstyrelsen

Videnscenter for Handicap, Hjælpemidler og Socialpsykiatri (ViHS) har til opgave at søge og udvikle viden om handicapgrupper, hjælpemidler og socialpsykiatri, men også viden om indsatser og deres effekt, både nationalt og internationalt.

E: vihs@servicestyrelsen.dk

T: 7242 4100

→ www.hoerehandicap.dk

Ministeriet for Børn og Undervisning, Kvalitets- og tilsynsstyrelsen, Kontoret for specialpædagogisk støtte

Kontoret kan blandt andet henvise til andre uddannelsessteder, som har erfaring med døve studerende.

→ www.uvm.dk

EMU.

Danmarks Undervisningsportal

→ www.emu.dk/tilgængelighed

Tolkecenter Danmark AS

→ www.tolkecenter.dk

Center for Døve

→ www.tolkebooking.dk

→ www.cfd.dk

Den Nationale Tolkemyndighed

→ www.dntm.dk

Institut for Kommunikation og Handicap, Høreafdelingen, Aarhus

→ www.rm.dk

Center for Høretab/Nyborgskolen

→ www.nyborgskolen.dk

Castberggård

→ ww.castberggaard.dk

Interesseorganisationer

Danske Døves Ungdomsforbund

→ www.ddu.dk

Danske Døves Landsforbund

→ www.deaf.dk

Sammenslutningen af unge med handicap.

→ www.sumh.dk

Høreforeningen

→ ww.hoeforeningen.dk

deCibel

→ www.dceibel.dk

CI foreningen

→ www.cochlearimplant.dk

Om tegnsprog

→ www.tegnsprog.dk

→ www.streetsigners.dk

→ www.tegnstuen.dk

Lovgrundlag og vejledninger

På hjemmesiderne www.spsu.dk og www.retsinformation.dk kan du finde en række bekendtgørelser og vejledninger.

www.spsu.dk

- Rette tolk i rette tid - vejledning til uddannelsesstedernes SPS-vejledere om tolkebistand til døve elever eller studerende.
- Få det bedste ud af tolkebistand – vejledning til døve elever og studerende under uddannelse.
- Tal i det tempo du plejer – vejledning til undervisere af døve elever og studerende.
- Vejledning om kommuners og uddannelsesinstitutioners samarbejde om iværksættelse af specialpædagogisk støtte i ungdomsuddannelserne (April 2011).

www.retsinformation.dk

- Bekendtgørelse af lov om specialundervisning for voksne (BEK nr. 929 af 25/08/2011).
- Bekendtgørelse om særlige tilskud til specialpædagogisk bistand ved ungdomsuddannelser m.v. (BEK nr 873 af 01/09/2008).

Formålet med **Inkluderende rammer for døve studerende** er at understøtte faglig og social inkludering af døve studerende som bruger tegnsprogstolk på en ungdomsuddannelse.

Døve studerende er meget forskellige. De har derfor også forskellige muligheder i forhold til at vælge uddannelsesretning, og derfor også forskellige behov for specialpædagogisk støtte og hensyn på en ungdomsuddannelse.

Faghæftet er målrettet undervisere, studievejledere, ledelse og administration på ungdomsuddannelser, og indeholder viden og vejledning til arbejdet med at skabe inkluderende rammer for døve studerende.